

POST-TALİBAN DÖNEMİ AFGANİSTAN'DAKİ TERÖR GRUPLARININ SOSYAL BOŞLUK VE AYRIŞMALAR BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: TALİBAN ÖRNEĞİ
INVESTIGATION OF THE TERROR GROUPS IN THE POST-TALIBAN AFGHANISTAN IN THE CONTEXT OF SOCIAL GAPS AND SOCIAL DIVISIONS: TALIBAN

Mohammad Jawad MOTAFAKER*

Öz

Taliban hareketi, Afganistan'ın toplumsal tabanında ortaya çıkmış sosyal bir güçtür. Afganistan toplumunun sosyo-kültürel yapısında mevcut olan Taliban'ın yaşam koşulları, dış faktörlerin desteklemesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, Taliban hareketinin Afganistan toplumu içerisinde yaşayan etnik gruplar arasındaki çatışmadan beslenerek ortaya çıkan sosyal bir güç olduğu varsayımı üzerinde durulmuştur. Post-Taliban'ın Afganistan'daki etnik gruplar arasındaki boşluklar ve ayrışmalar ile herhangi bir ilişkisi olup olmadığı, tarama ve analiz yöntemiyle incelenecektir. Neticede, post-Taliban'ın, Afganistan'da sosyal bir güç olarak etnik gruplar arasındaki dini/mezhepsel ve tarihsel çatışmaları, çelişkileri kullanarak yeni yapılanmalara neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Taliban, Afganistan, Terör, Dini Köktencilik, Etnik Boşluklar.

Abstract

The Taliban movement is a social force that emerged in the social base of Afghanistan. The life conditions of the Taliban, which is present in the socio-cultural structure of the Afghan society, have been merged with the support of external factors. This study focuses on the assumption that the Taliban movement is a social power that is generated by the conflict between ethnic groups of Afghan society. Whether the Post-Taliban era has any relation with the gaps and divisions between ethnic groups in Afghanistan will be examined through screening and analysis. As a result, it was concluded that the post-Taliban, as a social force in Afghanistan, caused new structures by using religious/sectarian and historical conflicts and contradictions between ethnic groups.

Keywords: Taliban, Afghanistan, Terrorism, Religious Fundamentalism, Ethnic Gaps and Socio-Cultural.

1. Giriş

Afganistan beş yüz yıllık tarihsel geçmişe sahiptir. Tarihi kaynaklarda bu coğrafyanın adı "Aryana ve Khurasan" olarak geçmekte ve bu iki isimle bilinmektedir. Bugünkü Afganistan, Ahmed Şah-i Abdali hâkimiyetinin başlamasıyla, 1747 yılında kurulmuştur. Ancak, Abdü-Rahman Han dönemine kadar sınırları belirsiz kalmıştır ve kralların gücüne göre büyüyüp küçülmüştür. Ancak Abdül Rahman Han'ın krallık döneminde Afganistan'ın sınırları bugünkü şeklini almıştır.

Bu ülkede hüküm süren tüm krallar diğer İslamî toplumlarda olduğu gibi özellikle doğu devletleri, hükümetler ve siyasal iktidarlar her zaman din kurumundan meşruiyetini almıştır. Çünkü bu toprakların insanları İslam dininin kurallarına ve benimsettiği inançlara sıkı sıkıya bağlıdırlar. Bu sebeple İslamî şeriatin uygulanması ve fetvaya dayalı siyasal ilişkilerin düzenlenmesi tüm Afgan hükümdarların yegâne görevi olarak tarihe yazılmıştır. Devlet, toplumun inançlarının koruyucu olan din adamlarını elinde tutmaya çalışmış, desteklerini alarak taç giyme törenlerinde din adamlarını görevlendirmiştir. Krallar tacını din adamlarının elinden giymişlerdir. Din ve devlet arasındaki bu işbirliği, devletin modernleşmesine ve bu yolla din hâkimiyetinin toplum üzerindeki etkisinin azaltılmasına kadar devam etmiştir. Bu ayrılmanın başlangıç noktası ise Amanullah dönemi olarak belirlenmiştir. Çünkü Amanullah yönetiminin ortaya çıkması ve yok oluşuyla birlikte siyasi gücünün meşruiyet kaynağı da değişmiştir. Şah Amanullah, Afganistan siyasi tarihinin yenileyicisi olan Şah olarak bilinmektedir. Çünkü onun döneminde uygulanmış olan bazı reformlar Afganistan toplumu için yeni bir sayfa açmıştır. Şah Amanullah'ın ardından gelen hükümdarlar da uygulamış oldukları bazı reformlardan dolayı dinî güçlerin tepkileriyle karşılaşmışlardır. Örneğin 1965-1971 yıllarındaki Afganistan, Kabil Üniversitesi'nde, "Genç Afgan İslamcılar" adı altında

* Sakarya Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi.

ortaya çıkan öğrenci hareketi ve 1978-1992 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin aleyhine savaşın başlangıcında siyasi İslamcılar Afganistan'da bir izolasyon süreci geçirmişlerdir. İktidarın gücü geleneksel dini fundamentalist grupların eline geçirmiştir. Sovyetler Birliği'ne karşı savaşın başlaması ve "kâfirlere karşı cihadın" ilan edilmesiyle birlikte, komünist rejimin devrilmesine kadar geçen dönem siyasi İslamcı grupların iktidarının zirve noktası olarak bilinmektedir. Sovyetler Birliği'nin silahlı kuvvetlerinin geri çekilmesiyle birlikte, siyasi İslamcı gruplar, kenara çekilmiştir. Bu durum Afganistan'daki siyasi iktidara ve küresel siyasi düzen paradigmasına bile meydan okuyan militan grupların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Taliban'ın ortaya çıkması, uluslararası siyasi düzenin tarihinde bir dönüm noktası olarak biliniyor. Çünkü Taliban sadece Afganistan adı altında bir coğrafyanın, dini bir kitlenin temsilcisi değil, belli bir zaman süreci içerisinde tüm dünyayı ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakan radikal bir grubun temsilcisi ve sembolü haline geldi. Dolayısıyla, Afganistan'da Taliban hareketi, 2015 yılından sonra organize olmuş bir örgüt şeklinde, toplumsal yapıya dayalı tarihi bir sosyal hareketin devamı olarak bilinmektedir. Şimdiki Taliban hareketi, bir nevi önceki Taliban grubun uzantısı olarak algılanmaktadır. Çünkü her ne kadar eylemleri ve tutumları farklılık olsa da fikrî altyapısı aynı kaynaktan beslenmektedir. Kısaca ifade edilecek olursa sosyal ve siyasi karmaşadan dolayı ortaya çıkan Post-Taliban'ın, Afganistan'da yaşayan etnik gruplar arasındaki mekânsal ve sosyal boşluklar ve ayrışmalardan ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Buradan hareketle ilk önce Taliban hareketiyle ilgili mevcut görüşleri kısaca inceledikten sonra Afganistan'daki etnik gruplar arasındaki çatışmalar, mekânsal ve sosyal mesafeler ve Taliban hareketiyle olan ilişkileri incelenecektir.

2. Taliban Hareketi

Yeni köktendinciler ya da neo-fundamentalistler olarak bilinen Taliban grubu, İslam dünyasında, din konusundae aşırı köktenci İslami gruplar arasında yer almaktadır. Bu grubun en bariz özelliklerinden birisi siyasi hedeflerine ulaşabilmek için şiddete başvurmasıdır (Nazari, 1393, 95-122). Bugüne kadar Taliban'ın ne olduğuna/kimlerden oluştuğuna dair yazılmış tüm metinlerde genellikle iki nokta vurgulanmıştır. Birincisi Taliban, politik amaçlarını yürütebilmek için Afganistan'ın komşu ülkeleri ve süper güce sahip ülkeler tarafından oluşturulmuş askeri bir örgüttür. İkincisi, Taliban Afganistan toplumunun tarihsel sürecinden ve sosyal-kültürel tabanından ortaya çıkmış bir sosyal gruptur. Taliban'ın sosyal tabanını, Afganistan toplumunun içinde araştırmak gerekir. İranlı Dr. Mohammad Serferaz'ın yazmış olduğu "Taliban'ın Yükselişi ve Düşüşü" adlı kitapta Taliban, İslami-askeri bir hareket olarak tanımlanmıştır. Bu kitap, Sovyetler Birliği'nin silahlı kuvvetlerinin geri çekilmesinden sonra Afganistan'ın tüm şehirlerinde tanınmıştır ancak 11 Eylül saldırısından sonra da ortadan kaldırılmıştır. Serferaz bu kitabında Taliban grubunun değişim sürecini analiz etmiştir. Yazar bu kitapta Taliban'ın ortaya çıkmasında, Suudi Arabistan başta olmak üzere, ABD, İngiltere ve Fransa gibi dünya süper gücüne sahip ülkelerin, Birleşik Arap Emirlikleri gibi bölgesel güce sahip ülkelerin ve Afganistan'ın komşusu olan Pakistan'ın rollerine atıfta bulunmuştur. Ama bu kitapta yazar, Taliban grubunun ortaya çıkmasında İran'ın rolünden açık bir şekilde söz etmemiştir. Serferaz'a göre Taliban, Sünni-radikal bir hareket olarak, Vahhabi-Selefi ideolojisine sahip Suudi Arabistan'ın elinde, İran'a karşı (Şii siyasi İslami ideolojisine karşı) bir araç olarak kullanılmıştır. Ayrıca, ABD'nin bölgedeki enerji kaynakları üzerinde egemenlik kurabilmek için bir araç olarak kullandığını da iddia etmiştir. Ve son olarak Taliban, İslam tarihinde bir utanç lekesi olarak bilinmektedir. Çünkü muhafazakâr ve kapalı bir düşünceye sahip Vahhabi-Selefi ideolojisine dayalı bir harekettir. Bu grup sadece Şii mezhep Müslümanları değil, diğer Sünni mezheplerini de kâfir olarak ilan etmektedirler (Metani, 1390, 104-107).

Taliban'la ilgili önemli bilgiler barındıran bir diğer kitap ise "Afganistan, Asri-i-Mücahidin ve Baramdan-i-Taliban" (Afganistan, Mücahitler Dönemi ve Taliban'ın Ortaya Çıkması) dır. Bu kitaba göre, Taliban bağımsız bir düşünce ve fiil özgürlüğüne sahip olmayıp, Afganistan'ın komşu ülkeleri ve dünya süper güçlerinin elinde bir araç olarak ortaya çıkarılmış bir örgüttür. Yazara göre, ABD ve Sovyetler Birliği arasında Soğuk Savaş'ın sürdürülmeye devam ettiği yıllarda ABD'liler, Kızıl Ordu için Afganistan'ı ikinci Vietnam'a çevirebilmek için, mücahitlere çok kapsamlı yardımlar ederek onları güçlendirme yoluna gitmiştir. Dolayısıyla, mücahitler bu ülkelerden çok geniş çaplı destekler almıştır. Fakat Taliban'ın aksine, düşünce ve pratikte bağımsız olarak hareket etmişlerdir. Bu eserin yazarı olan Cengiz Pehlivan'a göre, cihatçı gruplar Afganistan toplumunun tabanından ortaya çıkmış bir hareket olup, Taliban ise ABD, İngiltere ve bölgedeki ülkelerin politikalarını yürütebilmek için güvenlik odaklı ve politik bir hareket olarak ortaya çıkarılmıştır (Pehlivan, 1377: 35-36). Ahmed Raşit, Pakistanlı bir yazar, Taliban'ı diğer İslamcı cereyanlarla önemli farklılıklara sahip yeni bir fundamentalist dalga olarak tanıtmıştır. Ona göre Taliban'ın İslam'dan tefsir ederek anladığı şey sadece cihat ve sosyal değişim olarak eksik, çelişkili ve anormaldir. Çünkü Sovyetler Birliği'ne karşı savaş döneminde ortaya çıkan tüm İslamcı hareketlerle hiç bir benzerliği

bulunmamaktadır. Bu yazara göre Taliban hareketi ne Müslüman Kardeşler'in İslamcılarından, ne Süffilerden, ne de gelenekselcilerden etkilenmiştir (Raşid, 1381, 143).

Taliban hareketini, kapsamlı ve farklı yaklaşımla inceleyen başka bir araştırma "Taliban'ın Siyasi Sosyolojisi"dir. Bu eserin yazarı, Afganistan vatandaşı ve Afganistan'ın sosyal ve kültürel tabanında büyümüş olan Dr. Cafer Mehdevi'dir. Bu çalışmada, Taliban Hareketi'nin yükselişinde hem içsel faktörlerin etkisine hem de dünya ve bölgedeki ülkelerin rollerine değinilmiştir. Mahdevi, diğer tüm akademisyenlerin aksine, Taliban hareketini, Afganistan'daki sosyal-kültürel ve tarihsel kökenini dikkate almadan sadece ve sadece dış süper güçler tarafından oluşturulmuş siyasi-askeri bir güç olduğunu kabul etmenin sağlıklı bir yaklaşım olmadığını ileriye sürmüştür. Ona göre, Afganistan'da Taliban'ın unsurları zati olarak Afgan toplumunun kendi bünyesinde mevcuttur. Dış faktörlerin desteklerinin kullanılmasıyla birlikte de yeni bir hareket (Taliban Hareketi) biçiminde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla yazara göre Taliban, Afganistan sosyal tabanından ortaya çıkmış bir sosyal güç¹ tür (Mehdevi, 1393, 54-55).

Sosyal güçler, mevcut siyasal iktidara karşı, belirli ve ortak bir amaca ulaşma hedefini ve bu hedeflerini destekleyen bireyleri, sınıfları ve grupları içerir. Sosyal güçler hem mevcut siyasal iktidar sistemin destekleyicisi (meşrulaştırma kaynağı) olarak hem de sistemi yıkacak unsurlar şeklinde oluşur (Ahmadi, 1390, 11-42). Bilindiği gibi, Taliban ilk olarak Kandahar şehrinde ortaya çıkmıştır. Taliban'ın, Sovyetler Birliği'nin silahlı kuvvetlerinin geri çekilmesinin ardından Afgan savaş liderleri² arasındaki içsel çatışmaların yarattığı güvensizlik ve sosyal anarşileri sona erdirmek için ortaya çıktıkları iddia edilmiştir. Taliban kendilerini, dinî reformcu olarak tanıtıp, ahlaksızlığın, yolsuzluğun, savaş ve güvensizliğin ortadan kaldırılmasını, her Müslümanın görevi olarak tanıtmışlardır. Taliban kavramı, talip ya da talebe kelimelerinin çoğulu ve genellikle medreselerdeki "din bilimi araştırmacısı" anlamına gelmektedir. İslamî öğrenim öğrencileri ve öğretmenleri daima yüksek motivasyona sahip ve dini konularda kendilerini uzman, temel ve ilk kaynak olarak görmektedirler. Geleneksel medreseler her zaman Afganistan'ın köylerinde ve şehirlerinde var olmuştur (Fatima, 2014: 35-46). Afganistan'da, geleneksel medrese tartışmalarının temelini, Irak'ta kurulan 11. yüzyılın, Nizam-u-Mülk eğitim sistemine dayanan hukuk, içtihat, hadis, gelenek, tefsir ve mantık dersleri veren okullar oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Taliban, aynı tutumlara, hedeflere, kültürel, sosyal ve mezhebi değerlere sahip kimselerdir. Taliban, Afganistan sosyal tabanından ortaya çıkmış bir sosyal güç olarak Afganistan'daki mevcut siyasal sistemle omuz omuza var olmuştur. Ancak siyasi alanda siyasal iktidarı ele geçirebilme fırsatını yakalayamamışlardır. Sadece 1994 yılında, Afganistan'da siyasal iktidarı bu sosyal güçler vasıtasıyla ele geçirip belli bir dönem Afganistan toplumunu da yönetmişlerdir. Dolayısıyla, Taliban, bir sosyal güç olarak Afganistan halkının politik yaşamına etki bırakmış ve siyasal iktidarı da elde etmek için de çabalamışlardır (Mehdevi, 1393, 56-57).

Dr. Mahdevi, fonksiyonel bakımdan, Taliban'a bir sosyal hareket³ niteliğini atfetmiştir ya da Taliban hareketi politik performans açısından da bir sosyal hareket olarak görmüştür (Mehdevi, 1393: 56). Gay Roche'ye göre, toplumsal hareketler, belirli amaçları savunmak, genişletmek ve bu amaçlara ulaşabilmek için gruplama ve üye almına başvuran, kurumsallaşmış örgütlerdir. Anthony Giddens toplumsal hareketleri resmi kurumların dışında toplu çalışma yoluyla ortak çıkarları elde etmek için yürütülen ortak bir çaba olarak görmüştür. Thomas Bottomore ise toplumsal hareketleri toplumsal değişim karşısında bir nevi toplumsal direnç kaynağı olarak görmüştür. Dela Porta ve Deyani de toplumsal hareketlerin gayri resmi şebekelerden oluştuğunu ve anlaşmazlıkla başlayıp, itirazla sonuçlandığını ileriye sürmüşlerdir. Ayrıca toplumsal hareketlerin hedeflerine ulaşabilmek için resmi ve gayri resmi yolları denediklerini belirtmekte fayda vardır (Rafi, 1395, 129-166). Bu tür sosyal hareketlerin, Afganistan siyasal tarihinde benzerleri bulunmaktadır ancak yöntemleri farklı olmuştur. Mesela, Cümbüş-i-Roşnayı (Aydınlatma hareketi) taleplerine ulaşmak için, geniş kapsamlı bir halk protestosuna başvurmak gibi meşru yolları denemiştir. Tam tersi, Taliban hareketiyse, siyasi isteklerini elde etmek için çatışma ve savaş yollarını seçmişlerdir. Taliban, Afganistan'daki ulusal veya yerel yöneticilerle her zaman çatışma ve etkileşim halinde olmuştur. Afganistan'da gelenek ve modernite arasındaki çatışma bölümünde belirttiğim gibi Afganistan'ın siyasi tarihsel sürecini gözden geçirdiğimizde bu ülkedeki geleneksel-dini güçlerin, siyasal sistemin devrilmesi için bir kaç kez, girişimlerde bulunduğunu görmekteyiz. Örneğin, Şah Amanullah ve onun babası olan Habibullah'ın hükümetinin yıkılması, Afganistan sosyal tabanından ortaya çıkmış olan bu dinde köktenci güçlerin ayaklanmasının sonucudur. Bu gruplar aynı zamanda Sovyetler Birliği'ne karşı savaşlarda da büyük roller oynamışlardır.

¹ نیروی اجتماعی (toplumda etkili bir unsur olan sosyal sınıflar kastedilmektedir)

² SSCB'ye karşı yürütülen Afgan cihadı dönemindeki komutanlar ve lider kişilikler.

³ İçinde yaşadıkları toplumlarda siyasî, sosyal ve kültürel kökenleri ve hedefleri olan bir sosyal hareket.

Dolayısıyla, Afganistan'da Taliban hareketi, 2015 yılından sonra, organize olmuş bir örgüt şeklinde, tarihi bir toplumsal hareketin devamı olarak sayılmaktadır. Şimdiki Taliban hareketi, bir nevi önceki Taliban grubun uzantısı olarak algılanması gerekmektedir. Daha sonra farklı sosyal tabana mensup ve farklı isteklerde bulunan bazı diğer gruplar da Taliban örgütüne geçmiştir. Taliban hareketinin hızla geliştiği dönemde, Afganistan'ın Cumhurbaşkanı olan Rabbani, bir basın toplantısında, Taliban hareketinin teşkilatıyla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: Taliban hareketi, Dr. Necibullah taraftarı Komünist Subaylar, Pakistanlı askeri subaylar ve Sipahi-i-Sahaba'ya ait milis grupları, Afganistan dini âlimleri, Hekmatyar'ın Hizb-i İslami ve Mevlevi Mohammad Nabi Mohamadi'nin Hizb-i İnkılap İslami'nin kadroları, uyuşturucu kaçakçıların liderleri ve geleneksel Kabile liderlerini içermektedir. Ayrıca ona göre, Taliban hareketi çoğu zaman Afganistan din âlimleri tarafından değil, Pakistan ordusu ve Sipahi-i-Sahaba'nın radikal üyeleri tarafından yönetilmektedir (Pehlevan, 1377, 27).

2.1. Taliban Hareketi'nin Ortaya Çıkma Sebepleri

Buraya kadar Taliban'ın ne olduğu ve ne tür bir sosyal-kültürel tabandan ortaya çıktığı ve Taliban hareketinin cevherinin ne olduğuyula ilgili konulara değinilmiştir. Ayrıca gündelik hayatta Taliban hareketini, Afganistan'daki sosyal-tarihsel sürecin bir gerçeği olarak görmek gerekir. Bu grup, çok az bir zaman dilimi içerisinde Kabil'de siyasal iktidarı kazanmayı nasıl başardı? Muhtemelen bu soru herkesin aklına gelebilir. Bu soruyla ilgili önceki sayfalarda belirtildiği gibi iki faktörün rolü büyüktür. Birincisi, dış ülkeler politikalarını yürütmek için Taliban grubunu desteklemiştir. İkincisi, o dönemdeki Afganistan'ın içsel, sosyal ve siyasal çatışmaları, Taliban gibi bir hareketin ortaya çıkmasına izin vermiştir. Dolayısıyla, her iki faktörün ayrıntılı şekilde irdelenmesi zaman alıcıdır. Ayrıca, bu araştırmanın ana amacı ise dinde köktenci radikal İslamcı grupların sosyal tabanını ortaya koymaktır. Bu nedenlerden dolayı ve Taliban hareketi Afganistan toplumunun iç dinamiklerinin bir sonucu olduğu için bu olgunun, içsel-sosyal sebeplerini aramak gerekir. Taliban hareketinin ortaya çıkmasında çok fazla sayıda faktör rol oynamıştır ancak bu çalışma açısından en önemlisi aşağıdaki nedenlerdir.

Sovyetler Birliği'nin silahlı kuvvetlerinin geri çekilmesinin ardından, ikili parti sistemini oluşturan Cemiyet-i İslami ve Hizb-i İslami partisi, yedi partiye parçalanmıştır. Bu yedi partinin liderleri, Kabil için, Peşaver'de Devlet-i Vahdet Mocahidin (mücahitler birlik hükümeti) adı altında koalisyon niteliğinde yeni bir parti daha kurmuşlardır. Bu yeni işbirliğinde Abdul Ali Marazi liderliği altında Şii olan Hizb-i Wahdet İslami partisi için hiç bir hisse verilmemiştir. Afganistan'daki her bir etnik grubu temsil eden partiler, yeni hükümette kendi paylarına sahip çıkmaya çalışmışlardır. Ve Peşaver'de ki sözleşmeye göre, mücahitler birlik devleti, iki ay için Peştun olan Sibğatullah Mucaddadi tarafından yönetilmiştir. Fakat organize edilmiş bir darbe ile General Dostum'un liderliğiyle Uzbeklerin milis köveetleri e Rabbani ve Massoud'un liderliğiyle Taciklerin melişeleri tarafından ilk defa, Peştunların elinden siyasal iktidarı ele geçirmişlerdir. Tüm cihatçı liderlerin bencilliği sonucunda siyasi partiler, etnik gruplar ve hatta aileler (kardeş ve ağabey) arasında, iç savaş başlamıştır. Mesela, Rabbani hükümetine karşı, Koordinasyon Konseyi olarak bilinen üçlü İttifak Savaşı (Sayyaf, Mazari, Dostum), Sayyaf ve Mazari melişelerin arasındaki savaş, Hazaralar ve Tacikler arasındaki savaş ve Rabbani hükümetine karşı General Dostum'un liderliğiyle savaşı... Gibi iç savaşların en açık örneğidir. Hükümette eşit payı isteyen partilerin liderleri, Afganistan'daki köylere kadar nüfuz etmişlerdir. Dolayısıyla, savaş sadece şehirlerde değil, il ve ilçelerde de başlamıştır. Cihatçı liderler arasındaki savaş Afganistan'ın kontrolünü, milis grupların eline düşürmüştür. Toplumun tüm işlevleri okuma-yazmayı bilmeyen milisler tarafından kontrol edilmiştir. Dr. Mahdevi 'ye göre, "komünist rejimler ortaya çıkmadan önce, Afganistan toplumu Sünneti- Arbab Reiyeti⁴ (geleneksel toprak sahipliğine dayalı bir sistem) sistemiyle yönetiliyordu. Ama işçi sınıfını (ve çiftçileri) destekleyen komünist sloganları ve komünistlerin reformları, Afganistan toplumunda, bir sınıf rotasyonuna sebep olmuştur (Mehdevi, 1393)". Bu değişimler, siyasal İslamcı grupların ortaya çıkmasından sonra daha da belirgin hale gelmiştir. Afganistan'ın köy ve illerinde, siyasal İslamcı grupların cihatçı liderlerinin tek işlevi çiftçi gençlerin siyasallaştırılmasıdır. Başka bir deyişle, bu dönemde Afganistan'da köylerde geleneğin yerini ideoloji almıştır. Ve bu aşamada, çiftçi gençlerin yeterli eğitime sahip olmadıkları, ideolojik partilere cezb edilme süreci hızlandırılmıştır. Ayrıca köylerde, siyasal partilerin tek gücü olan çiftçi gençler, aynı zamanda asker olarak da çalıştırılmıştır. Kabile ve yerli çatışmaları parti şekline dönmüştür. Bu durumda, Afganistan köy ve ilçelerinde Rabbani'nin hükümeti hiç bir hâkimiyete sahip olmayıp, militan gruplar kendilerini herhangi bir yasal otoriteye karşı sorumlu hissetmemişlerdir. Dolayısıyla bu militan grupları birbirine bağlayan tek şey menfaatleri olmuştur. Masseden Peter'a göre, "bu ülkede gün batımına kadar hiç bir ittifak devam

etmez, sanki gölgelerle uğraşıyoruz. İnsanları birbirine bağlayan tek şey, cihat liderlerinin bireysel nefreti ve halkın kişisel kinleridir (Mehdevi, 1393)”.

İç savaşların diğer bir sonucu ise, militan grupları arasında ahlaki değerlerin erozyonu ve azalmasıydı. İç savaş süreci içerisinde çoğu savaşçıların tek amacı insanların varlıklarını çalmak, sivil insanların ırzına tecavüz etmek, bireysel husumetlerin intikamını almak ve genel olarak yasadışı her türlü eylemi yapmaktı. Mahdevi’ye göre, porno videolarını izlemek, kumar oynamak vs. gibi işler, militan grupların günlük ve moral hobilerine dönüşmüştür (Mehdevi, 1393). Sonuç olarak bu durum, Afganistan halkını iyice yormuştur. Tabi ki bu tür durumlarda insan can güvenliğini sağlayan her türlü öneriyi umutla bekleyebilir. Dolayısıyla, Taliban hareketinin Afganistan halkının namusunu, dinini ve ahlaki değerlerini savunma vaatleriyle ortaya çıkması, aslında Afganistan halkı için bir umut ve bir kurtarıcı niteliğindedir. Bazı köylerde, insanlar tarafından Taliban’a beyaz güvercinler lakabı veriliyordu. Başka bir deyişle, böyle bir durumda, Taliban’ın varlığı, bir ihtiyaç olarak değerlendirilmiştir. Çünkü insanların can güvenliğinin sağlanmasıyla birlikte diğer tüm temel ihtiyaçları da sağlanmış olur. O dönemde, Rabbani yönetimi Afganistan toplumu üzerinde hiç bir hâkimiyete sahip değildi. Tabi ki bu durumda, merkezi hükümetin yeterli meşruiyete sahip olmadığı da açıktır. Modern siyasal sistemlerde hatta önceki krallıklarda bile, siyasal sistemlerin meşruiyeti ve güvenilirliği en önemli konulardan biriydi. Max Weber, siyasal iktidarın kaynağı ve siyasal iktidarın temelleriyle ilgili görüşleriyle bu durumu ifade etmektedir. Ona göre hükümet, halkın “güvenilirliğine” sahip olduğu sürece meşrudur. Max Weber, üç tür meşruiyetten (karizmatik, geleneksel ve rasyonel-yasal) söz etmiştir. Geleneksel hâkimiyet ya da geleneksel meşruiyetler, miras, aile, ataerki ve kraliyete dayalı oluşturulacaktır. Rasyonel-yasal meşruiyet, yasayı ve rasyonel bir yönetimi temel alır ya da bireylerin güvenilirliği, yasalar ve bunların fonksiyonel nitelikleri ile ölçülecektir. Karizmatik meşruiyet ise bir kişinin veya bir liderin kişisel özelliklerinden kaynaklanır. Böylelikle liderler ya da bireyler, kendi kişisel cazibeleri ve özellikleriyle insanların üzerinde hâkimiyetlerinin devamlılığını sağlamaktadır (Alini, 1388: 108-137). Dolayısıyla, Rabbani, Max Weber’in sıralamış olduğu meşruiyet ölçülerinden hiç birine sahip değildi.

Diğer yandan, Afganistan halkının büyük çoğunluğunu oluşturan da Peştun etnik grubudur. Peştunlar kendilerini Afganistan topraklarının sahibi olarak görmekteydiler ancak o dönemde tüm Peştun halkına liderlik edebilecek tek bir liderleri de olmamıştır (Raşid, 1381, 54-55). Peştunlar arasında, Gülbeydin Hikmetyar tüm Peştunları bir araya getirmek için çabalamıştır. Ancak Hikmetyar’ın siyaset anlayışı ve radikal kişiliği bu durumda başarılı olmasını engellemiştir. Son olarak, geleneksel kabile liderleri ve cihatçı muhafazakâr liderlerin arasındaki gerginlikler, Peştunların siyasal otoritenin kontrolünü kaybetmelerine sebep olmuştur. Çünkü 300 yıl boyunca siyasal sistemin önderlik seviyesindeki değişimle beraber, Malabadî’den sonra, siyasal iktidarın başında ilk defa Peştun olmayan birisi gelmiştir ve ülke Peştun olmayan birisi tarafından yönetilmiştir. Bu durumda, Peştünizm ideolojisini takip eden Peştunlar için Rabbani yönetimi meşru olarak görülmemiştir. Çünkü “Peştünizm ideolojisine göre, siyasal iktidarın meşruiyeti, Dürani-Peştünvali-Hanefi kimliğine mensup olmaya bağlıdır (Mehdevi, 1393)”. Başka bir deyişle, Peştünizm ideolojisine göre: Afganistan topraklarında, siyasal iktidarın başında, Dürani etnik kökeninden, Peştünvali geleneklerine tâbi ve Hanefi mezhebine mensup bir kişi olmalıdır. Ancak bu özelliklere sahip birisi meşru görülmemektedir. Bu üç kimlik özelliğinin gereklerine göre, mücahitler birliği devletin başında olan Rabbani’yi meşru bir lider olarak saymamışlardır. Çünkü Rabbani Peştun-Dürani kökenine mensup bir kişi değildir.

Sonuç olarak, siyasal iktidarın paylaşımı ya da devlette ortaklık konusu üzerinde cihatçı liderler arasındaki gerginlikler, Muallak al-Tawaiifi⁵ (yerel yönetimlerin ortaya çıkması) bir sistemin ortaya çıkması, Rabbani devletinin gayri meşruluk ve zayıflığı, komünizm ve siyasal ideolojisinin yok edilmesi, Peştun kabileleri arasında tek ve etkili bir liderin olmaması, ahlaki değerlerin ortadan kaldırılmış olması, güvensizliğin artması özellikle sosyal güvensizlik, toplumun alt yapısının yok edilmesi, genel olarak sosyal, ekonomik ve siyasi durumların kötü olması, Taliban hareketinin ortaya çıkmasında rol oynayan en önemli faktörlerdir. Başka bir deyişle, ortaya çıkan, siyasi, sosyal ve ekonomik anomaliler, Afganistan toplumunun içerisinde Taliban’ı ortaya çıkaran “sosyal taban” olarak adlandırılabilir. Bu sosyal taban, Taliban hareketinin ortaya çıkmasına müsaade etmiştir. Yukarıda sözü edilen faktörler, sadece Taliban hareketinin sosyal, siyasal ve içsel nedenlerini oluşturmaktadır. Post-Taliban Afganistan’da, toplumsal bir güç olarak Taliban grubunun yapılandırılması etnik gruplar arasındaki toplumsal ayrışma, tarihsel çatışma ve çelişkileri de ortaya çıkarmıştır.

⁵ Afganistan’a özgü bir tür feodal sistem.

3. Etnik Boşluklar

Çeşitli sosyal güçler ve grupların ortaya çıkması tesadüf değildir. Bunlar sosyal yapının farklı ihtiyaç ve isteklerine dayanmaktadır. Çoğu yazar tarafından, sosyal çelişki, sosyal çatışma ve sınıflar arası boşluklar eş anlamlı kavramlar olarak kullanılmıştır. Ancak, sosyal çatışma ve sosyal çelişki kavramları, toplumsal boşluklar kavramına göre daha geniş ve soyut bir kavramdır (Sidiki, 1395). Örneğin Feuran, toplumsal boşluk kavramının tek bir tanımının olmadığını belirtir. Sosyal boşluk kavramın yerine, sosyal çatışma, sosyal çelişki ve hatta Marx ve Weber'e göre, sosyal mesafe terimi kullanılmıştır (Zolfikari, 1394, 113-162). "Sajjadi, Hüseyin Bashirieh'den bir alıntısında, yapısal ve tarihsel boşluklar hakkında şu şekilde bir açıklamada bulunmuştur; "..yapısal boşluklar, insani topluluklarının kalıcı ve değişmez özelliklerinden ortaya çıkan boşluklardır. Mesela, cinsiyet ve yaşa dayalı boşluklar ya da iş bölümü sonucunda ortaya çıkan boşluklar, yapısal boşlukların örneğidir. Ama tarihsel boşluklar, bir ülkenin tarihsel kaderinin sonucudur ki bu olgunun ortaya çıkmasında tarihsel ve siyasi kazaların rolü önemlidir. Mesela, mezhep boşlukları, din-devlet arasındaki boşluklar, etnisite, ırk, dil gibi boşluklar, tarihsel boşluklar arasında yer almaktadır." (Sacadi, 1395, 43). Dolayısıyla, her türlü sosyal çatışma ve çelişki, sosyal boşluk anlamına gelmemektedir. Ancak, sosyal grupların bir araya gelmesi güç görülen ve hatta sosyal grupların birbirlerine girmelerine sebep olan çatışmalar ve çelişkilere toplumsal boşluklar denilmektedir (Dehkan, 1395, 59-90).

Sosyal boşluklar, tartışmasının tarihsel arka planlarını kısaca gözden geçirmek gerekirse, Avrupa'daki on dokuzuncu yüzyılın endüstri toplumlarına dayandığını görmek mümkündür. On dokuzuncu yüzyılın Avrupa'sı siyaset alanında ideolojilerin çatışmasıyla ünlüdür. Mesela Karl Marx'a göre hükümet, toplumsal yapıyı yansıtmaktadır. Ve işçi sınıfının oy kullanma hakkını kazanmasıyla, oy sandıklarından ortaya çıkan bir devletin, işçi sınıfının çıkarlarını kısmen koruyabileceği beklenmiştir. Öte yandan, sosyal boşluk tartışmalarının başlangıç noktası Avrupa'ya değil, on dokuzuncu yüzyıl Amerikan toplumuna dayanmaktadır. Bu boşluklar sınıflar arası boşluklardan ziyade etnik ve mezhepler arası boşlukların siyaset alanındaki etkisine dayanmaktadır (Kaziyan, 1380, 39-47).

Dolayısıyla, tarihsel ve sosyal boşluklar daha çok endüstri toplumlarına mahsus bir olgudur. Çünkü o toplumların, sosyal değişimlerine dayanır. Fakat geleneksel toplumlarda sosyal boşluklar, din ve siyaset arasındaki çatışma, gelenek ve modernite arasındaki çatışma, ırksal ve etnisiteler arasındaki çatışma ve benzeri toplumun tarihsel cereyanlarına ve değişimlerine dayanır. Çünkü bir toplum ya da coğrafya kaderin sonucudur. Tek bir boşluğa sahip olan ya da hiçbir boşluğa sahip olmayan bir toplumun bulunması güçtür. Ama herhangi bir sebepten dolayı aynı zamanda aktif veya aktif olmayabilirler. Mesela, geleneksel toplumlarda, kadınlar, kocalarına tâbî olduğu için, politik alanlardaki cinsiyet boşlukları pek önemli değildir. Bu tarz boşluklar pasif boşluklar olarak da yorumlanmaktadır. Tam tersine, sık sık sosyal değişimlere şahit olan toplumlarda, kadınların sosyal ve ekonomik tabanları da dönüşüm geçirmektedir. Ayrıca, endüstri toplumlarına dönüşebilmek için geçiş dönemlerinin farklı aşamaları, kadınların seçim sürecinde oy kullanma hakkı ve farklı kurumlara katılma hakkı talep edildiği için, siyasal yaşama müdahalede bulunulur. Bu yüzden, cinsiyet boşluklarının önemi ön plana çıkacaktır (Dehkan, 1395, 59-90).

Geleneksel toplumlar, kendilerine ait özel boşluklara sahiptir. Örneğin, siyasal alanlarda, büyük aileler ve kabileler arasındaki boşluklar oldukça büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, bu tür toplumlarda, mezhep, etnisite, dil ve ırk gibi boşlukları anlamadan siyaset ve devlet rejimini devam ettirmek çok zordur. Geçiş aşamasında olan geleneksel toplumlarda, başka bir boşluk ise Sünnet ve modernleşme arasındaki derin boşluklar olarak tanımlanabilmektedir. Bu sınıflandırmaya göre, eski sosyal sınıflar, örneğin, aristokratlar, din adamları, küçük burjuvaziler ve çiftçiler, yeni sosyal sınıflara, yeni, burjuvaziye, entelektüellere ve işçi sınıflarına karşı yer almaktadır. Bu tür topluluklarda, eski sosyal sınıflar ve yeni sosyal sınıflar arasındaki çatışma ve çelişkilerin, siyasal iktidar üzerine etkisi oldukça fazladır. Devlet her ne kadar modern ve ya geleneksel sınıfları temsil etse de, yine de siyasi ilişkilerini dalgalı bir şekilde her iki tarafla aynı düzeyde tutmak zorundadır (Sidiki, 1395). Sonuç olarak, geleneksel toplumlarda, kabile, etnisite, kültür ve dil gibi boşluklar vardır. Ve modern toplumlarda sınıf, nesil vb. gibi boşluklar bulunmaktadır. Başka bir sınıflandırmada, toplumsal boşluklar, tek yönlü kesişen ve biriken boşluklar olarak sınıflandırılmıştır. Dini ve ya etnik gruplarda, birkaç farklı boşluk tanımlanabilir. Eğer dini- mezhebi sınırlar etnik çerçevenin ötesine geçerse, bu durumda toplum, kesişen boşluklara şahit olur. Ama eğer iki ya da birden fazla sınır tamamen aynıysa ya da birbirine ilave edilmemişse, bu durumda biriken boşluklardan söz etmek mümkündür. Ne kadar fazla boşluk birikmişse, sosyal çatışmalar ve çelişkiler de o kadar fazla olur. Eğer bu boşluklar, sosyal çatışmalar ve çelişkilerin azalmalarına neden olmuşsa bu durumda, kesişen boşluklardan söz etmek mümkündür (Sacadi, 1395, 44-45). Farklı etnik grupları içinde barındıran Afganistan coğrafyası, uzun yıllar boyunca bu sosyal boşlukların, özellikle etnik, ırk, dil ve hatta mezhebi boşlukların acısını çekmektedir. Etnik yapı açısından, Afganistan toplumu "Mozaik yapıya" ya da Milletler Müzesine

benzemektedir. Sosyal boşlukların belirleyici bir rolü olmadığı durumlarda, siyasi açıdan önemsiz oldukları da açıktır. Ama siyasi elitler, siyasi partiler, sosyal hareketler ve sosyal grupların çıkarları sözü konusu olduğu zaman önem taşımaktadırlar. Yani, bu tür boşluklar yoğunlaştığında, düşmanlık formunu aldığı zaman önem kazanmaya başlıyorlar. Kısacası, toplumsal boşluklar insanları bir araya getirebilen ya da harekete geçirebilen bir güç mahiyeti kazandığında önem taşır. İnanca, ideoloji ve kimliğe dayalı olan ayrıştırıcı boşluklara, düşmanlık boşluğu denmektedir (Dehkan, 1395, 59-90). Ve genel olarak, bütün insanları, radikal gruplara yönlendiren düşmanlık boşluklarıdır. Çünkü bu tür gruplar, kimliğini sadece karşıdaki grubun yok edilmesinde görmektedirler. Dolayısıyla, düşmanlık ekseninde biriken tarihsel boşluklar, bir toplumun insanlarını hareket geçirmek için en iyi araç sayılır. Afganistan'daki son elli yılın, siyasi tarihsel süreci halk arasında, düşmanlık ekseninde biriken tarihsel boşlukların en açık örneğidir. Başka bir ifadeyle, Afganistan'daki medya yorumcuları ve hata evrensel medya yorumcuları tarafından sık sık konuşulan, politikacılar ve siyasi partiler arasındaki "yok etme politikaları" bu konunun en bariz örneğidir. Dolayısıyla düşmanlık ekseninde biriken tarihsel boşluklar Afganistan'da çok eski zamanlarda ortaya çıkmış ve hâlâ devam etmektedir. İlkel düzeydeki boşluklar ve Bartolini, Mayer, Minsa ve Brokenz gibi bilim adamların sınıflandırdığı ırk, mezhep ve dile dayalı boşlukların kökleri cihat dönemi hatta komünistlerin dönemine kadar uzanmaktadır. Aynı zamanda bu boşlukların Afganistan toplumunun geleneksel yapısından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Tom Bottomore'a göre, politik davranışları şekillendirilebilecek güce sahip her türlü sosyal boşluk, üç düzeyde ortaya çıkar. Ona göre bu üç düzey, sosyal yapıya dayalı ilk düzey ya da ilk aşamadır. Kökleri birinci düzeye dayalı olan ikinci düzey ya da değerler düzeyidir. Ve üçüncü seviye bireyler, kurumlar, örgütler ve taraflar arasındaki etkileşim düzeyi ya da makro-kurumsal düzeyi denilmektedir (Zariaan, 1393, 6-45).

- 1- Birinci düzey, kökleri sosyal yapıya dayanır. Toplumun içsel sınıflandırılması, farklı hassasiyetlere, ilgi alanlarına ve arzulara sahip insanların bölünmelerine sebep olur. Sosyal boşlukların kökeni, sosyal yapıya dayanır ve sosyal değişimler yavaş yavaş geliştiği için, sosyal yapı sabit kaldığı sürece, sosyal boşluklar da hayatına devam edecektir.
- 2- İkinci düzey, çatışma ve grubun kimlik kazanma aşamasıdır. Yani birinci düzeyde oluşmuş hareketlerin ortaya çıkma aşamasıdır. Bu aşamada grup üyeleri kendilerinin diğer gruplarla çatışma halinde olduklarını belli ederler. Bu aşamada grup tanımlama, sosyal gruplar ve sınıflandırmaları, toplumsal boşluklara dönüştürmek için bir ön şart sayılır. Çünkü grup sınırları belli olmadan, toplumsal eşitsizlikler, kurumsal ve örgütsel düzeylerde ortaya çıkma şansını bulamayacaktır.
- 3- Üçüncü düzey, politikacı liderler seviyesinde bir çatışma aşamasıdır. İkinci düzeyde şekillendirilmiş olan sosyal gruplar ve sosyal güçler, resmen harekete geçerler ve siyasi hedeflerine ulaşmak amacıyla toplumun belli kısmını heyecanlandırmaya çalışırlar. Çünkü bu düzeyde oluşan tüm siyasi gruplar ve partiler, toplumsal yapının çatışmasından ortaya çıkmaktadır (Zolfikari, 1394, 113-162).

Farklı etnik gruplardan oluşan ülkelerde, sosyal boşlukları analiz etmek için Bartolini - Meyer ve Monza - Brooks'ın sosyal boşluklar teorisi, iyi bir araçtır. Yukarıda söylendiği gibi Afganistan ülkesinde farklı kültür ve farklı değerlere sahip etnik gruplar yaşamakta ve bu sebeple, etnik çeşitler açısından, etnikler müzesi olarak da bilinir. Dolayısıyla, Afganistan'da ortaya çıkan terör gruplarının temsilcisi olan Taliban hareketini toplumsal bir güç olarak, sosyal boşluk teorisiyle bu üç düzeyde, incelemek mümkündür. Birinci düzeyde, Afganistan'ın toplumsal yapısında, toplumsal sınıflandırmalar ve gruplandırmalar daha önce şekillenmiştir. Ve birinci düzeyde sosyal yapıya dayalı oluşmuş toplumsal gruplar ve hareketler aktif olup etnik ve mezhebi grupların, karşı karşıya gelme aşaması olan ikinci düzey de meydana gelmiştir. Mücahitler döneminde, içsel savaşlar ve kendilerini dini reformcu ve şeriatın uygulayıcısı olarak tanıtan Taliban hareketi bu konunun en açık örneğidir. Bunun dışında, bu tür gruplar, çağdaş Afganistan'ın siyasi tarihinde, siyasi partiler ve etnik örgütler şeklinde, bir kaç kez, sosyo-politik isteklerini talep etmişlerdir. Ama Karzai Hükümeti'nin ortaya çıkmasıyla birlikte, toplumsal boşluklar daha çok etnik elitler, siyasi ve gelenekselci liderler ve hatta devlet yetkililer tarafından bu olgunun şiddetlendirilmesine sebep olmuştur. Afganistan geleneksel bir toplum niteliği taşıdığı için, geleneksel liderler ve etnik elitlerin oryantasyonu halkın yönlendirilmeleri noktasında oldukça önemlidir. Post-Taliban dönemi Afganistan'da bu olgu, kendini en çok dile dayalı, etnik ve mezhebi boşluklar şeklinde göstermiştir.

3.1.1. Makro-Politik Çatışmaların Düzeyi

Üçüncü düzeyde, toplumsal boşlukların ortaya çıkmasında rol oynayan faktörler, etnik elitler ve siyasi liderlerin oynadığı rollerdir. Post-Taliban Afganistan'da, siyasi iktidarın paylaşımında hükümet liderleri, geleneksel etnik liderler ve teknokratik elitlerin rolü oldukça önemli olmuştur. 2001 yılından sonra Karzai ve Ghani hükümetlerinin en bariz özelliği, etnisite, mezhep ve dile dayalı kurulmuş olmalarıdır. Ve

Afganistan halkının sınıflandırılmasında ve yönlendirmesinde önemli bir role sahiptirler. Afganistan'ın anayasasında, toplumsal boşlukları şiddetlendiren hiçbir kanun bulunmamaktadır. Bu iddianın yalnızca siyasi eylemler düzeyinde yani iktidarın bölünmesinde görüldüğünü belirtmek gerekir. Afganistan toplumunda, etnik, dile dayalı ve mezhebi boşluklar, aktif boşluklardan sayılmaktadır. Ancak, geçmişte sosyal olarak toplumsal koşulların şiddetle kontrol edilmesi nedeniyle ortaya çıkma şansını bulamamışlardır. Cihad'ın başlaması bazı siyasal ve sosyal değişimlerle birlikte sosyal boşluklar özellikle din, etnisite ve dil boşluklarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sovyetler Birliği'nin silahlı kuvvetlerine karşı cihat ve Taliban yönetiminnin iktidara geçmesi, çağdaş Afganistan'da, sosyal çatışma ve çelişkilerin zirve noktası olarak bilinmektedir. Sonuç olarak, Taliban yönetiminin çöküşü ve Karzai hükümetinin ortaya çıkması aynı zamanda Afganistan devletinin yeni anayasasında vahdet ve eşitliğe vurgu yapmasına rağmen yine de siyasal iktidar etnisite, dil ve mezhebe göre paylaşılmıştır. Bu sebeple mezhep, etnisite ve dil boşluklarının, tarihsel sürecini kısaca, gözden geçirmekte fayda var.

3.1.2. Etnik Boşlukların Tarihsel Süreci.

Afganistan toplumunda birçok etnisite, ırk, dil ve azınlık vardır. Arvin Arival, Afganistan'da elli beş tane farklı etnik grubun bulunduğundan söz etmiştir. Bunlar; Arap, Aymak, Baluchi, Brahui, Aşkaşimi, Farsiwan, Firoozkoohi, Ghawerbatı, Gujar, Hazara, Hindu, Jalali, Jamshidi, Jet, Jogi, Kırgız, Gonata, Maleki, Maweri, Moğol, Tajik, Monjani, Nuristani, Orsori, Raci, Peşeyi, Peştün, Karlok, Pekarç, Kazak, Kıpçak, Kızılbaz, Roşani, Sangliçi, Sig, Tajik, Tatar, Timmini, Taymani, Teimori, Tirehi, Türkmen, Özbek, Vahi, Yahudi ve Vozori'lerden ibarettir (Sacadi, 1395, 77). Belki de Afganistan'ın milletler müzesi olarak adlandırılmasının nedeni budur. Yukardaki sayfalarda belirtildiği gibi, kabile ve aşiret geleneğine dayalı siyasal sistemin düzenlenmesi, bu ülkenin siyasal tarihi sürecinde aşikârdır. Ve verimli bir hükümetin çerçevesinde, halkın birleştirmesi ve etnik grupların birlikteliğini sağlamak için ortaya konulan tüm çabalar başarısız olmuştur. Benzer şekilde, Afganistan'daki siyasal olaylar, grup kavgaları ve etnik çatışmalar, farklı tarihsel dönemlerde çelişkiler ve çatışmaların sebeplerinin toplumun iç ve dış faktörlerinin etkisiyle dalgalanma ve değişim gösterdiğini görmekteyiz. Konunun hassasiyeti, durum ve mevcut koşullar nedeniyle, bu dalgalar kendilerini farklı formlarda göstermiştir (Canperver, 1389, 36-43). Başka bir deyişle, siyasal koşullar nedeniyle devre dışı bırakılan tüm çatışmalar mücahidler ve ardından ortaya çıkan Taliban rejim döneminde zirve noktasına ulaşmıştır. Afganistan'daki cihatçı liderler aynı zamanda her etnik grubun lideri, Kabil'in siyasal iktidarın paylaşımı üzerine bir kaç kez Tenzimi cengler (düzenlenmiş savaşlar) adı altında etnik gruplar arası savaşa girişmiştir. Diğer yandan, yapısalci teoriye göre, etnik grupların çeşitliliğinden ziyade halk arasındaki çatışmanın nedeni, bir toplumun sosyal yapısıdır (Sacadi, 1395, 81). Dolayısıyla, Afganistan toplumu etnik ve kabile tarzı bir yapıya sahip olduğu için, siyasal iktidarın meşruiyet kaynağı kabileler ve etnik gruplardan oluşmaktadır.

3.1.3. Mezhep Boşluklarının Tarihsel Süreci.

Afganistan'da Şii ve Sünni mezhepleri ve bu mezheplere mensup olanlar arasında uzun yıllardan beri, ciddi sorunlar yaşanmaya devam etmektedir. Afganistan'daki halkın yüzde 99'u İslam dinine inanırlar. Ancak, ülkedeki insanların çoğu Sünni-Hanefi mezhebin takipçisidir. Ve diğerleri, Şii-Caferi mezhebine inanmaktadırlar. Mezhepler arası bu çatışmalar ve anlaşmazlıklar, Zahir Şah ve özellikle komünistler döneminde meydana gelen atmosfer nedeniyle azalmıştır. İnsanlar birbirleriyle çatışmak yerine, düşmanla savaşmayı seçmişlerdir. Cihatçıların ortaya çıkmasıyla birlikte durumlar değişmiş ve Afganistan'daki farklı etnik gruplar arasındaki mezhep farklılıkları, şiddet ve farklı çatışma biçimleriyle yeniden gündeme getirilmiştir. Örneğin, Pakistan'da, oluşturulan İslamî mücahitlerin birliği partisine ve siyasal iktidar paylaşımında tek Şii siyasal parti olan Hizb-i Wahdeti İslami için hiç bir pay verilmemiştir. Taliban döneminde, bu çatışmalar ve çelişkiler zirveye ulaşmıştır. Gerçi, Karzai döneminden sonra bu ihtilaflar azalmıştır (Ali Amiri, 1394, 125-150). Ama bütün insanların zihniyeti aynı olduğu için ara sıra kavgaların ortaya çıktığını görmekteyiz. Özellikle, Asharaf Gani döneminde Taliban hareketi, bu topraklarda Şii mezhebine mensup olan halktan onlarca defa kurban almıştır. Mesela, Gazni ilinde, Taliban tarafından 31 yolcu Hazara-Şii oldukları gerekçesiyle öldürmüşlerdir (BBC, 1393).

3.1.4. Dile Dair Boşlukların Tarihsel Süreci

Afganistan'da, dil boşlukları ve çatışmaların tarihsel kökeni Peştünizm ideolojisine dayanır. Pashtunwali adıyla ünlü olan Peştünizm ideolojisi, Afganistan'daki Peştün halkına atıfta bulunan bir konsepttir. Peştün etniği, Afganistan nüfusunun büyük kısmını oluşturmakta ve çoğu Afganistan'ın güney, güneydoğu ve güneybatısında yaşamaktalar ve Peştuca konuşmaktadırlar. Tarihçilere göre, Peştuca, Hind-Avrupa dil ailesinin bir dalıdır. Dürani ve Gilzayi diye iki büyük kabilelerden oluşmuş olan Peştün kavimi, eski gelenek ve yaşam tarzlarını hala devam ettirmektedirler. Genel olarak, Afganistan halkı birden fazla dil

ile konuşuyorlar. Ama Farsça ve Peştüçe'yi tüm Afganistan vatandaşları konuşabilmektedirler. Farsça, çağdaş Afganistan tarihinde resmi ve akademik dil olarak geçiyor. Farsça ve Peştüçe dilleri arasındaki çatışmalar ve mesafeler, Şah Amanullah döneminde, Afgan kimliğiyle oluşması beklenen tek millet mevzusuna dayanır. Ardından, Zahir Şah ve Davud Han döneminde de Afgan kimliği üzerine çatışmalar devam etmiştir. Mesela, Davud Han tarafından, Diorand sınırının iki tarafında yer alan tüm Peştün kabilelerin bir araya getirilmesi ve büyük Peştünistanin oluşturulması için oldukça fazla çaba harcanmıştır. Bu konu ile ilgili aşağıdaki sayfalar da daha detaylı bilgi verilmiştir.

Afganistan'da mezhep, etnisite ve dil boşluklarının tarihsel sürecini kısaca gözden geçirdiğimizde, bu boşlukların Post-Taliban Afganistan devletinde etnik elitler, etnik liderler ve mezhebi liderler tarafından şiddetlendirildiği aşikârdır. Timor Şaran ve Şehrazat Akbar, makalelerinde, Post-Taliban dönemi Afganistan'da, adalet tartışmasının, Kabil'deki siyasi iktidarın paylaşımı sürecinde kendisini gösterdiğini iddia etmektedirler. Bu yazarlara göre, Bonn Konferansı'ndan sonraki Afganistan'da adalet olgusu, iktidarın siyasi ağlar ve hükümet yapısında dini liderler arasında orantılı bir şekilde bölünmesine indirgenmiştir. Başka bir ifadeyle, yapısal eşitsizliğin tarihsel olarak birikmiş kin (nefret) haline geldiği Afganistan gibi bir ülkede bu eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için, farklı alanlarda kapsayıcı ve adil akımlar başlatması, iyi bir hükümet için ön şart sayılmıştır (Şaran, 1395). Öbür yandan, bu iddiayı ispatlamak için Karzin devlet teşkilatı en iyi bir örnek sayılır. Mesela, Karzai bir Peştün olarak Cumhurbaşkanı, Fahim bir Tacik olarak birinci başkan yardımcısı ve Halili bir Hazara olarak ikinci başkan yardımcısı olarak devlette yer almaktaydı. Bu şekilde, her Bakanlıkta da etnisite, dil ve hatta mezhebe göre çalışanları işe almışlardı. Örneğin, Afganistan silahlı kuvvetleri (Ordu) bünyesinde, gençlerin işe alınmasında etnik köken önemli bir rol oynamıştı ve hâlâ da durum aynıdır. Yani, işe alımlarda tek kriter mensup olunan etnik grubun çoğunluk veya azınlık olmasına bağlıydı/dır. Ama ulusal birlik hükümetinde etnik kutuplaşmanın yoğunlaşması daha da arttı. Başka bir ifadeyle, milli vahdet devletinde, etnik ve mezhebi çatışmalar doğrudan Başkanlık kalesi tarafından şiddetlendiriliyor. Başka bir ifadeyle, Afganistan milli vahdet Hükümeti, sorumlu bir kurum olarak, etnik ve mezhebi çelişkileri kontrol etmek yerine bu fenomeni doğrudan yayacaktır. Mesela, elektronik kimlik mevzusu bunun en açık örneğidir. Abdullah Abdullah, Afganistan devletinin yürütme başkanı olarak elektronik kimliğin dağıtmasına karşı olmasına rağmen Gani Cumhurbaşkanı olarak dağıtmasını başlattı. Ve bu durum meclis üyelerinin tepki göstermelerine sebep oldu. Hatta, milletvekilleri tarafından bu hamle iç savaş olarak adlandırılmıştı. Kısacası, Afganistan'da, etnik gruplar arasındaki birlik ve dayanışma duygusunun istikrarı kalmadığı için, etnik, dini ve mezhebi boşluklar, köktenci grupların yeni güçlerle işe alınmalarına yol açmaktadır.

4. Sosyal Ayrışma

Sosyal ayrışma dinamik bir kavramdır ve kent sosyolojisinin önemli tartışmalarından birisi sayılır. Bu terim ilk olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nde, gelişmekte olan sanayi şehirleri ile ilgili ortaya atılmıştır. Çünkü şehirler haritalar üzerine sadece hareketsiz bir çizgiden ibaret değillerdi, toplumun sosyo-kültürel gelişimini de yansıtmaktaydılar ve aynı zamanda bir coğrafya ya da bir toplumun insanları arasındaki sosyal ilişkilerini de beyan eder. Simmel'in teorisine göre, şehir, ayırma olgusunu içinde barındırmaktadır. Çünkü modern anlamda, tüm şehirlerin en bariz özelliği ise toplumsal iş bölümüdür. Ve iş bölümünde kişi, uzmanlık, iş-sosyal statü, gelir düzeyi ve nihayetinde yaşam tarzına dayalı bir konuma sahiptir. Öte yandan şehir, yabancı olarak kabul edilen kişilerle yaşamak için bir yerdir. Bu yüzden, sosyal ayrışma toplumsal mesafelerin kurumsallaşmış hali olarak de bilinmektedir (Fiyaklof, 1383, 76). Sultan ve arkadaşları, kendi makalelerinde toplumsal ayrışmayı şu şekilde tanımlamışlardır; ekonomik durumu, sosyal tabanı ve dini inançları açısından eşit olan ya da aynı ırktan olan bir grup insanın bir araya gelip yaşamak için bir mahalleyi seçmeleri (Sultani, 1395, 198-222). Ya da, bu tanımda, farklı sosyal gruplar, sınıflar ve sosyal güçlerin gönüllü ve zorunlu olarak hayatın farklı yönlerinde fiziksel ayrılması da toplumsal ayrışma olarak tanımlanmıştır (Zehirnişad, 1394, 67-80). Toplumsal ayrışma ile ilgili birden fazla görüş vardır. Çünkü insanlar, kendileri gibi aynı sosyal statüye sahip gruplarla yaşamaya ilgi göstermektedirler. Sosyal grupların çoğunun, grup içi öncelikleri bulunmaktadır ve çoğu zaman bu öncelikler karışık komşuluklarda gerçekleşmeyebilir. İnsanlar etnik önceliklerini bulabildikleri komşuluklara rastladıkları zaman bu durumda etnik ayrılıklar ortaya çıkar. Ve gruplar içi iletişim öncelikleri devam ettiği sürece etnik ayrışmalar da devam edecektir (Moştak, 1394, 18).

Sosyal grupların etnik grubu ve ırkı temel alarak yaşam yeri seçmeleri ya da genel olarak toplumsal ayrışma olgusu ile ilgili üç farklı varsayım bulunmaktadır. Bunlar ekonomik yapı, hükümet-siyasal yapının düzeni ve yaşam çevresi alanından ibarettir (Moştak, 1394: 9). Birinci hipotez, hükümet ve kentsel yöneticileri tarafından şehirlerin kaynak ve oluşumunda, ayrıca etnik, cins, ırk, mezhep ve sınıfsal eşitsizliklere ilişkin resmi gözetiminde ne ölçüde müdahalede bulunacağıyla ilgilidir. Örneğin, hükümet

konutlar inşa ederek toplumsal ayrışmaların oranını azaltabilir. Eğer bu konutların fiyatı yüksekse, bu konut politikasının sosyal ayrışmaların artmasına yol açacağı açıktır ve eğer fiyatlar düşükse, toplumdaki ayrışma veya toplumsal eşitsizlikler azalacaktır. İkinci hipotez, cezb varsayımdır. Bu hipoteze göre, sosyal sınıf ve sosyo-ekonomik tabanı arttıkça azınlık grupların çoğunluk gruplarla mekânsal entegrasyonu da artar. Yani, toplumda sınıf, etnik grup ve ırk grupları arasındaki sosyal ayrışma azalmaktadır. Üçüncü hipotez ise toplumsal mesafe varsayımdır. Etnik grupların sosyal ayrışması görüşünde meşhur olan sosyal mesafe varsayımı göre, kentsel mekânlarda fiziksel mesafeler, etnik gruplar arasındaki sosyal mesafelerle doğrudan ilişkilidir. Çünkü sosyal gruplar arasındaki toplumsal ayrışmanın sebebi, farklı sosyo-ekonomik tabanı değil, sosyal mesafelerdir (Afrahta, 1388, 54-81). Bu tür toplumlarda insanlar yaşamak için etnik aidiyet, ırk ve aynı zamanda güven düzeyini temel alarak, yer seçerler. Yüksek güven ve yüksek sosyal toleransa sahip olmayan insanlara göre bu özelliklere sahip olanların toplumun içindeki farklı etnisite, mezhep ve ırksal gruplardan arkadaş seçme olasılığı yüksektir. Sonuç olarak, aynı etnisite ve ırka sahip insani grupları birbirlerine bağlayan tek şey gruplar arasında güvenli iletişimin olmasıdır.

Afganistan toplumu sosyolojik kanunlar çerçevesinde incelendiği zaman, henüz birlik içinde tek bir topluma varılmadığını, etnik gruplara bölünmüş ve aynı zamanda birden çok siyasi ve kültürel konu üzerinde anlaşamayan sosyal topluluklar oldukları görülmektedir. Yukarıdaki sayfalarda, Afganistan halkı arasındaki gerginlik ve çatışma sebeplerinden birisi, etnik gruplar arasındaki sosyal mesafelerdir. Başka bir ifadeyle, etnik gruplar arasındaki çatışmalar ve çelişkilerin tek sebebi, birbirleriyle sıkça iletişim halinde olmamaları ve birbirlerine bir yabancı olarak bakmalarıdır. Ve bu durum ülkedeki farklı etnik gruplar ve ırk grupları arasındaki çatışmalara sebep olmuştur. Sosyal ve etnik gruplar arasındaki iletişimlerin farklı şekillerde kurulabilmesi mümkündür. Ve bu iletişimler tam uyumluluktan ayrışmaya kadar değişmektedir. Ayrıca, etnik grupların konumu ve ülkedeki azınlık etnik grupların dağılımını da etkilemektedir. Mesela, etnik grupların belli bir bölgede yoğunlaşmaları, tüm ülkeçapında dağılımları, toplumun kırsal bölgelerinde ya da siyasi iktidarın çerçevesinde yer almalarına göre sonuçlar da değişebilir. Hatta toplumdaki etnik grupların çoğunluğu veya azınlığı oluşturuyor olmaları ya da etnik grupların dış ülkelerin etnik gruplarıyla aynı kökenden olmaları da sonuçları değiştirebilir.

Afganistan, uzun yıllardan beri, içsel çatışmalarla karşı karşıya kalmıştır. Yukarıda söylediğim gibi bu içsel çatışmaların tek sebebi ise etnik gruplar arasındaki mesafelerdir. Coğrafi konumu açısından, etnik gruplar arasındaki mesafeler Afganistan'ın toplumunun sosyo-tarihsel bir gerçeğidir ve belli bölgelerde etnik grupların yoğunlaşmalarında önemli rol oynamaktadır. Afganistan'da, etnik gruplar arasındaki mekânsal mesafeleri ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi, kentsel şekiller düzeyindedir. Yani, 2001 yılından sonra, yoğun göç olgusu vasıtasıyla ortaya çıkan kentsel formlar. İkincisi ise, Afganistan'ın genel coğrafi düzeyinde etnik grupların konumudur.

Şehirler düzeyinde, Kabil'deki etnik grupların konumunu örnek olarak göstermek mümkündür. Kabil'deki toplumsal ayrışma ile ilgili Müştak bir çalışma yapmıştır. Ona göre, Kabil'de yerleşim bölgeleri etnik, ırk ve mezhebi ilişkilere göre seçilmiştir. Öbür yandan, tarihsel bir yaklaşıma göre, Kabil'deki yerleşim bölgelerin ayrılığı, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde tarihsel olaylara dayanır. Müştak'a göre, Kabil'deki etnik mahallelerin oluşum sebebi etnik aidiyete göre yerleşim yerinin seçilmesidir (Moştak, 1394: 3-5). Mesela, Deşt-i Barçi diye adlandırılan bölgede çoğu Hazara etniğine mensup olan insanlar yaşamaktadır. Pol-i Çarkhi diye adlandırılan diğer bir mahalle ise çoğu Peştün etnisitesi ve Hayr-i Hane bölgesinde çoğu Tacik etnisitesine mensup insanlar yaşamaktadır. Genel olarak, Kabil'deki tüm mahallerde etnik kimlik, dil ve hatta mezhebe göre insanlar yer almaktadır. Afganistan coğrafyasında etnik grupların dağılım şekli, genelde her etnik grubun belli bir bölgede yer alması şeklindedir. Hazara etnik grubu dışında başka tüm etnik grupların, dış ülkelerle etnik ortaklığı bulunmaktadır. Örneğin, Peştunlar çoğunlukla Afganistan'ın güneyi ve Pakistan ülkesinin kuzeyinde yer alan Veziristan bölgesinde yaşayan Peştunlarla aynı etnik gruba mensupturlar. Taciklerin ise Afganistan'ın kuzeyinde yer alan Tacikistan ülkesinde yaşayan Taciklerle etnik ortaklığı bulunmaktadır. Aynı şekilde Özbekler ve Türkmenlerin de Özbekistan ve Türkmenistan ülkelerinde yaşayan Özbekler ve Türkmenlerle etnik ortaklığı bulunmaktadır. Afganistan'ın merkezinde bulunan Hazaralar'ın ise böyle bir ortaklığı bulunmamaktadır. Bu etnik farklılığın ve merkezi devletin ayrımcılık politikasının etkisiyle insanların merkezi devletten kaçınma eğiliminin bir de dış (komşu) devletler tarafından destek görmesi Afganistan içerisinde etnik gruplar arasındaki çatışma ve ayrışmayı şiddetlendirmiştir. Dolayısıyla, bu ülkenin coğrafi, tarihsel, etnik ve dil kombinasyonuna bakacak olursak, dört büyük coğrafi bölge olarak ayrıldığını görmekteyiz.

- Kandahar merkezli Tarihi Afganistan veya Güney bölgesi
- Uruzgan ve Bamyan merkezli Tarihi Hazaristan veya merkezi Afganistan bölgesi
- Balkh ve Badakhshan merkezli Güney Türkistan veya kuzey bölgesi

➤ Herat merkezli eski Horasan ya da Batı bölgesi

Şekil 1 Afganistan'da farklı etnik grupların dağılımı

Yukarıdaki haritaya baktığımızda, etnik gruplar arasındaki sosyal ayrışma olgusunun toplumun bir gerçeği olduğunu açıkça görebiliriz. Başka bir ifadeyle, Afganistan toplumunun henüz millet olma aşamasına varamamasının tek sebebi etnik gruplar arasındaki sosyal ve mekânsal mesafelerdir. Önceki sayfalarda belirttiği gibi ve haritada da görüldüğü gibi sadece Hazara etnik grubu merkezde yer aldığı için dış ülkeler ile ortak bir sınıra sahip değildir. Ancak, başka tüm etnik grupların her birisinin dış ülkelerle bağlantısı vardır. Örneğin, Afganistan'daki güney bölgesinde yer alan Peştün etnik grubunun, Pakistan ile sınırı bulunmaktadır. Bu bölgedeki insanlar (güneydeki Peştün etnik grubu) bir Afganistan vatandaşı olmaktan ziyade geçmişte Pakistan'da yerleşik Peştunlarla ortak sosyo-kültürel değerlere sahip oldukları için kendilerini bir Peştün olarak görmektedirler. Diorand sınırının iki tarafında yaşayan Peştün etnik grupları arasındaki tarihi-kültürel ortaklıklar o kadar güçlüdür ki, Afganistan ve Pakistanlı Peştunlar arasında akrabalık ilişkileri hala devam etmektedir. Diorand sınırının iki tarafında yer alan Peştunların devamlı iletişimde kalmaları Afganistan'da yaşayan diğer etnik gruplarla yakınlaşmalarına engel olmuştur. Bu yüzden, Diorand sınırının iki tarafındaki Peştunlar, Afganistan'daki diğer etnik gruplarla bir dayanışma ve sempati hissetmemişlerdir. Sosyolojik açıdan bakarsak eğer, bu bölgedeki sosyalleşme süreci Afganlar arasında değil, Pakistan'daki Peştunlar ve Afganistan'daki Peştunlar arasında gerçekleşmiştir. Bu sebeple, doğuştan beri bu bölgede ulusal kimlik unsurları oluşmamış ve oluşturulamamıştır. Dolayısıyla, bu bölgede modern anlamda ulusal bir kimlik henüz gelişmemiştir.

Öte yandan, bu bölgelerdeki Peştün etnik grupları benzer gelenek ve görenek, müzik, dil ve edebiyata sahip olduklarından dolayı uzun zamandan beri Peştünwâlî geleneğin takipçisidirler. Belli bir oranda Afganistan'daki öbür etnik grupların kültürleri üzerine etki eden Peştünwâlî geleneği, Kabil'de hâkim olan siyasal iktidar hanedanı tarafından hala devam ettirilmektedir. Bu gelenek, ataerkil bir nitelik taşımaktadır. Aynı zamanda, Afganistanlı Peştunlar arasında en derin ve heyecanlı duyguların korunmasına da sebep olmuştur. Hatta Batılı ve en modern Afganistanlı bir Peştün'un, geçmişteki geleneksel kültür ve davranışlarına yoğun bir şekilde bağlı kaldığı görülmektedir. Ve Afganistanlı Peştunların, kabileler ve aileler arasındaki çatışmalar ve savaflara rağmen, Diorand çizgisinin arkasındaki Peştunlar ile güçlü kültürel uyum ve bağlılık duyguları devam etmektedir. Bu, rasyonel ve mantıksal bir davranış olmayıp, insanların alışılmış zihniyetinin dışında, hâkim atmosferden kaynaklanan derin bir duygudur. Daha doğrusu, Peştün etnik grubu aidiyetinin güçlü asabiyesinden ve toplumsal baskısından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, Diorand sınırı vasıtasıyla, Peştün etnik grupları görünüşte birbirlerinden ayrı gibi görünse de gerçek anlamda bu böyle değildir. Kültür, gelenek ve toplumdaki diğer değerler açısından hiç bir zaman ayrılmamışlardır. Tabii ki bu konuyla ilgili Afganistan'daki Peştün etnik gruplarının siyasetçilerinin rolünün büyük olduğunu unutmamak gerekir. Zahir Şah ve Davud Han döneminde sarf edilen çabalar buna örnek gösterilebilir. Toplumsal ayrışma tartışmasında ileriye sürülen varsayımlardan elde edilen sonuç şudur; Afganistan'ın bugünkü toplumsal krizi, ulusal bir kimliğin oluşturulmamasından kaynaklanan eski ve uzun zamandan beri

sürdürülen bir krizdir. Ulusal bir kimliğin oluşturulmasına engel ise etnik gruplar arasında tarihsel süreç içerisinde oluşan ve günümüzde de hâlâ devam eden sosyal ve mekânsal mesafelerdir. Çünkü kentler düzeyinde, sosyal ve mekânsal mesafeler, etnik bölgelerin oluşturulmasına sebep olmuştur ve tüm Afganistan coğrafyası düzeyinde her etnik grubun belli bir bölgede yoğun bir şekilde yerleşimine sebep olmuştur. Başka bir ifadeyle, Afganistan'daki tüm etnik gruplar arasındaki sosyalleşme sürecini engelleyen faktör sosyal ve mekânsal mesafeler olmuştur ve Taliban hareketinin beslenme kaynaklarını oluşturan bu ayrışmalar, boşluklar ve mesafeler hâlâ yerinde durmaktadır.

5. SONUÇ

Taliban grubu Afganistan'ın toplumsal tabanından ortaya çıkan sosyal bir güçtür ve 1994 yılından 2001'e kadar ülkedeki hâkimiyetini sürdürmüştür. Sosyal güçler, mevcut siyasal iktidara karşı, belirli ve ortak bir amaca ulaşmak için kendilerini destekleyen bireyler, sınıflar ve grupları içerir. Sosyal güçler, hem mevcut siyasal iktidar sistemin destekleyicisi (meşrulaştırma kaynağı) olmak için hem de sistemin yıkımı için oluşabilir. Yukarıda belirtildiği gibi, bu sosyal güçlerin ortaya çıkma sebebi Peştun kabileleri arasında tek ve etkili bir liderin olmaması ve siyasal iktidarın paylaşımı ya da devlette ortaklık konusu üzerinde cihatçı liderler arasındaki gerginliklerdir. İktidar üzerindeki mücadelenin sonucunda, Maulak al-Tawaiifi⁶ (yerel yönetimlerin ortaya çıkması) türünde bir sistemin ortaya çıkması, Rabbani yönetiminin gayri meşruluk ve zayıflığı, ahlâkî değerlerin ortadan kaldırılmış olması, güvensizliğin artması özellikle sosyal güvensizlik, genel olarak sosyal, ekonomik ve siyasi durumların kötü olması, gibi koşullar sebebiyle ortaya çıkmıştır. Kısacası, mevcut siyasi, sosyal ve ekonomik anomaliler, Afganistan toplumunda Taliban gibi bir hareketin ortaya çıkmasına yol açan "sosyal taban" olarak adlandırılabilir. Taliban hareketi işte böyle bir sosyal taban üzerinde meydana çıkmış ve gelişmiştir. Taliban yönetiminin yıkılması Post-Taliban dönemi Afganistan'da, Taliban grubunun yapılandırılmalarına yol verdiği etnik gruplar arasındaki toplumsal ayrışmaların ve tarihsel olarak birikmiş çatışma ve çelişkilerin su yüzüne çıkmasına sebep olmuştur.

Afganistan'ın bugünkü toplumsal krizi, ulusal bir kimliğin oluşturulmamasından kaynaklanan eski ve uzun zamandan beri sürdürülen bir krizdir. Ulusal bir kimliğin oluşturulmasına ciddi bir engel ise etnik gruplar arasında sosyal ve mekânsal mesafelerdir. Zira kentler düzeyinde, sosyal ve mekânsal mesafeler, etnik bölgelerin oluşturulmasına yol açmış ve tüm Afganistan coğrafyası düzeyinde her etnik grubun belli bir bölgede yoğun bir şekilde yerleşimine sebep olmuştur. Başka bir ifadeyle, Afganistan'daki tüm etnik gruplar arasındaki sosyalleşme sürecini engelleyen faktör sosyal ve mekânsal mesafeler ve ayrışmalar olmuştur. Kısacası bu bölgelerde Afganileşme, yani etnik gruplar arasında kaynaşma ve ortak bir ulusal kimlik oluşumu süreci gerçekleşmemiştir. Tam da bu sebepten 1990'lı yıllardan bu yana Taliban hareketinin ortaya çıkmasına ve gelişmesine yol açan eski sosyal tabanı ve onun beslendiği kaynaklar hâlâ yerinde durmaktadır.

Toplumsal güçlerin diğer beslenme kaynağı ise etnik gruplar arasındaki sosyal boşluklardır. 2001 yılından sonra etnik gruplar arasındaki çelişkiler, çatışmalar ve gerginlikler en çok din, etnisite ve dil alanlarında kendini belli etmiştir ve en çok dinî ve gelenekselci liderler ve etnik elitler tarafından şiddetlendirilmiştir. Örneğin, Post-Taliban dönemi Afganistan'da siyasal iktidar paylaşımını belirleyen asıl kriter ise din, etnisite ve dil olgularıdır. Karzaî döneminde daha çok dini liderler, etnik elitler ve devlet yetkilileri tarafından sosyal boşluklar üzerine vurgu yapılmıştır. Ama Aşraf Gani döneminde bu sosyal boşluklar doğrudan siyasal iktidarın başında olan yetkililer tarafından derinleştirilmiştir. En açık örneği elektronik kimlik mevzusudur. Buna benzer etnik grupların arasındaki boşlukları derinleştiren ve çatışmaları şiddetlendiren olaylar doğrudan Cumhurbaşkanlığı tarafından yönetilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abas Rahimi, A. N. (1391). *Pas az İnziva, Barrasi Siyathay-i Kharici Afganaistan Pasa Taliban*. Kabil : Merkez Mutaliaat İstratijik.
- Abolfazl Zolfikari, M. P. (1394). Tahlil Payamedhay-i Cünbişhay Mardomi Mantika Khaverimiyane Az Manzeri Şikafhay-i Mezhebi Şiaa ve Sünni . *Do Faslnamah İlmi Pojohiş Camia Şinasi Siyasi Cehani İslam* , 113-162.
- Ali Amiri, A. F. (1394). Ravabit İnan ve Afganistan, Hamgarai ve Vagarai. *Faslnamah Motaliaat Siyasi*, 125-150.
- Ali Sultani, M. Y. (1395). Senciş Cedaigozini Maskoni Paygahi İctimaii İktisadi Şehri Şiraz Ba İstifade Az Şakhishai Andazagiri Çend Grohi . *Naşriyeh Tahkikati Karbordi Ulum Coğrafiya-i* , 198-222.
- Arif Zehirnijad, A. A. (1394). Barrasi Cedaigozini İctimaii-Fazaii Grohayi Tahsili ve Şügli dar Klanşehir Şiraz. *Faslnama İlmi Pojohiş Motaliaat Şehri*, 67-80.
- BBC. (1393). *Kimliği Belirsiz Kişiler Kabul-Kandahar Karayolunda 30 Yolcuyla Kaçtı*. Kabil: BBC Farsça .
- Canperver, M. (1389). Hamgaray-i ve Vagaray-i dar Afganistan. *Amoziş Coğrafiya* , 36-43.
- Fatima, Q. (2014). The Rise and Fall of Taliban Regime (1994-2001) In *Afghanistan: The Internal Dynamics. IOSR Journal of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)*, 35-46.

⁶ Afganistan'a özgü bir tür feodal sistem.

- Fiyaklof, Y. (1383). *Camiaa Şinasi Şehir*. Tihran: Agah.
- Hassan Afrahta, A. A. (1388). Cedai Gozini Fazay-i ve Nabehencarihayi İctimaai Bafti Farsodah Motalia Moridi; Mahller baba Tahir Şehri Huramabad. *Naşriyeh Tahkikar Karbordi Ulum Coğrafiya-i*, 54-81.
- Hussain Kaziyan, H. B. (1380). Barrasi Tahlili Mafhomi Şikafha-i İctimai-i. *Pojohişnamah Ulum İnsani*, 39-74.
- Hüssian Rafi, S. C. (1395). Cunbişhayi İctimaai Cedid, Cehani Şoden ve İnternet: Motaliaah Moridi, Cünbişi Taskhir-i Walisterit. *Dofaşnamah İlmi-Pojohişni Daniş Siyasi*, 126-166.
- Mehdevi, C. (1393). *Camia Şinasi Siyasi Taliban (Taliban'ın Siyasal Soyolojisi)*. Kabil : İntişarat Saied .
- Metani, R. (1390). Zohür ve Sokot-i Taliban . *Kitap Mah, Tarih ve Coğrafiya*, 104-107.
- Mohsin Alini, M. B. (1388). Caygah Meşrüiyet-i Kanuni Dar Gofteman Hay Siyasi Resmi Nizam Cümhürî İslami İnan (1357-1378) . *Faşnamah Ulum İctima-i*, 108-137.
- Moştak, A. (1394). *Barrasi Cedai Güzini ve Peyamadhai An Dar Şehri Kabil*. Kabil : Danişgah Talim ve Terbiye Üstad Rabbani.
- Nazari, A. M. (1393). İsalmgarayan Dar Afganiatan Vijegiha ve Çalişha. *Pojohi Hay Mantika-i*, 95-122.
- Pehlevan, Ç. (1377). *Afganistan-i Asri Mocaheidin ve Baramdan Taliban*. Tihran: Neşri Katrah .
- Raşid, A. (1381). *Taliban, Zanan, Ticaret-i Mafya ve Poroje-i Azimi Naft Dar Asiya-i Merkezi*. (ن. خندق, Çev.) Tihran : Neşri Bokah.
- Sacadi, A. (1395). *Camia Şinasi Siyasi Afganistan*. Kabil : Danişgah Khatam-u-Nabiyin.
- Sidiki, A. R. (1395, 10 26). Cisti Şikafhay-i İctima-i. 3646, s. 1.
- Timor Şaran, Ş. A. (1395, 1 Do-şenbeh). <https://8am.af/x8am/1395/01/09/afghanistan-politic-government/>. 8am.af: www.8am.af.com adresinden alınmıştır
- Vahid Ahmadi, M. M. (1390). Neyrohay-i İctima-i ve Tasir An Ber Şerayit Pas Az Pirozi Dar İnkilap Faransa ve İnkilap İslami İnan . *Faşnama İlmi-Pojohişni Motaliaat İnkilap İslami*, 11-42.
- Yedulah Dehkan, M. C. (1395). Şikafhay-i İctimaai ve Tasiran Ber Şekilgiri ve Roşdi Radikalizm Dar Soriye; Ba Taakid Ber Şikafhai Kawmi ve Mezhebi . *Do Faşnamah İlmi-Pojohişni Daniş Siyasi*, 59-90.
- Zariaan, A. (1393). Sinkh Şinasi Şikafhay-i İctimaai Dar Suriye . *Faşnamah Motaliaati Racizi İslam*, 6-45.